

JACEK ANTONI SZPAK, Uniwersytet Śląski w Katowicach
<https://orcid.org/0000-0003-3464-9214>
jacek.szpak@us.edu.pl

SYTUACJA GOSPODARCZA KLASZTORU OO. PAULINÓW W ŁĘCZESZYCACH DO 1819 ROKU

STRESZCZENIE: Tematem niniejszego tekstu jest sytuacja ekonomiczna klasztoru paulinów w Łęczeszycach w latach 1639-1819. Tekst jest kolejnym w ramach badań nad dziejami gospodarczymi polskiej prowincji paulinów w dobie nowożytnej. W pracy zastosowano metody: opisową, analityczną oraz porównawczą.

SŁOWA KLUCZOWE: zakon paulinów, gospodarka, Kościół katolicki, Łęczeszyce.

THE ECONOMIC SITUATION OF THE PAULINE MONASTERY IN ŁĘCZESZYCE UNTIL 1819

ABSTRACT: The subject of this text is the economic situation of the Pauline monastery in Łęczeszyce in the years 1639-1819. This text is another one in the framework of the research on the economic history of the Polish Pauline Province in the modern era. The methods used in the study include descriptive, analytical and comparative ones.

KEYWORDS: Pauline monastery, economy, Catholic Church, Łęczeszyce.

Translated by Jacek Antoni Szpak

Wstęp

Celem niniejszego tekstu jest omówienie działalności ekonomicznej w klasztorze paulinów w Łęczeszycach w latach 1639-1819. Omówiono podstawy gospodarcze klasztoru i parafii, produkcję rolniczą i hodowlaną oraz przemysły dworskie. Przeanalizowano również źródła przychodów i wydatków oraz bilans finansowy.

Tekst powstał przede wszystkim na podstawie rękopisów przechowywanych w Archiwum Jasnogórskim w Częstochowie, które dotyczyły konkretnie klasztoru łęczeszyckiego oraz na podstawie oficjalnych akt polskiej prowincji (APP). Korzystano także ze spuścizny ks. Jana Fijałka, która znajduje się w Bibliotece PAU – PAN w Krakowie. Badane zagad-

nienia opracowano także na podstawie literatury przedmiotu. W pracy zastosowano metodę opisową analityczną oraz porównawczą.

Problemy związane z fundacjami i uposażeniem klasztorów paulińskich podejmowali: paulin, o. Janusz Zbudniewek, Leszek Wojciechowski i Jacek Wiesiołowski¹. Z kolei działalnością ekonomiczną w klasztorach polskiej prowincji paulinów zajmowano się już wcześniej. Należy tutaj wymienić prace: ks. Zygmunta Zaborskiego i Jacka Szpaka². Agnieszka Osiadacz omówiła problemy związane z okolicznościami fundacji i uposażeniem klasztoru w Łęczeszycach. Autorka ta nie poruszyła natomiast kwestii związanych z działalnością gospodarczą w dobrach klasztornych³.

¹ J. Z b u d n i e w e k, *Paulini wczoraj i dzisiaj*, „Studia Claromontana”, t. 25, 2007, s. 192-275; T e n ż e, *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*, „Nasza Przeszłość”, 31, 1969, s. 190-228; T e n ż e, *Jasna Góra. Dzieje*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, J. Duchniewski, M. Daniluk, S. Fity, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, A. Weiss, Lublin 1997, s. 1072-1073; L. W o j c i e c h o w s k i, *Przekazy Długosza o pierwszej fundacji Jasnej Góry*, „Studia Claromontana”, t. 5, 1984, s. 264-278; T e n ż e, *Najstarsze klasztory paulinów w Polsce. Fundacja-uposażenie-rozwoj do około 1430 roku*, „Studia Claromontana”, t. 11, 1991, s. 5-215; T e n ż e, *Fundacja klasztoru jasnogórskiego*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego. Okres staropolski*, t. 1, Częstochowa 2002, s. 146-162; T e n ż e, *Fundacja klasztoru paulinów w Wieruszowie*, „Studia Claromontana”, t. 24, 2006, s. 431-448.

² Z. Z a b o r s k i, *Rezydencja paulinów w Wiewcu*, „Studia Claromontana”, t. 6, 1986, s. 160-193; T e n ż e, *Parafia w Wiewcu. Zarys dziejów*, Częstochowa 1999; J. S z p a k, *Polska prowincja paulinów od XVII wieku do 1864 roku. Dzieje gospodarcze: klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie*, Katowice 2020; T e n ż e, *Z dziejów klasztoru paulinów w Konopnicy (1630-1864). Wybrane zagadnienia*, „Rocznik Wieluński” t. 17 (2017), s. 133-145; T e n ż e, *Dzieje konwentu i parafii paulinów w Leśniowie-Żarkach 1706-1864*, „Studia Claromontana”, t. 20, 2020, s. 487-598; T e n ż e, *Dzieje kościoła i parafii w Leśniowie*, „Studia Claromontana”, t. 21, 2003, s. 451-510; T e n ż e, *Dzieje klasztoru i parafii w Leśniowie*, „Studia Claromontana”, t. 22, 2004, s. 405-636 T e n ż e, *Klasztor paulinów w Leśnej 1726-1864. Początki-struktura organizacyjna-życie codzienne-podstawy ekonomiczne*, „Rocznik Bielskopodlaski”, t. 24, 2016, s. 80-84; T e n ż e, *Gospodarstwo folwarczne w klasztorze paulinów na Łąkach Panny Maryi pod Głogówkiem*, [w:] *Środkowa i wschodnia Europa w zwierciadle historii: wielkiej oraz codziennej. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Sylwestrowi Fertaczowi*, red. M. Gruszczyk, J. Januszewska-Jurkiewicz, L. Krzyżanowski, M. Skrzypek, Bielsko-Biała 2021, s. 47-56.

³ A. O s i a d a c z, *Rodzina Boglewskich na tle epoki XIV-XVII wieku*, „Studia Claromontana”, t. 29, 2011, s. 211-354.

Klasztor w Łęczeszycach był już przedmiotem badań naukowych, wystarczy wspomnieć wymienione wyżej prace Janusza Zbudniewka, czy Agnieszki Osiadacz. Jednak żaden z autorów nie podjął problemu działalności oraz sytuacji ekonomicznej tej placówki. Omawiano jedynie zapisy dokonywane na rzecz klasztoru. Istnieje natomiast potrzeba badań nad działalnością ekonomiczną polskich klasztorów, także placówek polskiej prowincji paulinów. Tym bardziej, że w Archiwum Jasnogórskim zachował się bogaty materiał dotyczący tych zagadnień. Nie podjęcie badań w tej sytuacji byłoby poważnym zaniedbaniem.

Zarys dziejów klasztoru

Parafię w Łęczeszycach erygował w 1382 r., biskup poznański Dobrogost, prawdopodobnie na prośbę księcia mazowieckiego Janusza. Świątynię murowaną z fundacji Jana Głowacza z Leżenic wzniesiono w 1392 r.⁴

Jeden z właścicieli Łęczeszyc, Mikołaj Boglewski sędzia czerski nie posiadał potomstwa, dlatego w 1639 r. ufundował klasztor i sprowadził doń paulinów. Przekazał także zakonowi prawo patronatu nad świątynią parafialną⁵. Nowy kościół murowany powstał ok. 1640 r., a klasztor po 1654 r. W 1700 r. pożar zniszczył budynki klasztorne i świątynię, dopiero jednak z inicjatywy ówczesnego prowincjała, o. Konstantego Moszyńskiego kościół i klasztor odbudowano w 1724 r. Od 1654 r. po przekazaniu kościoła parafialnego, parafia pozostawała w zarządzie paulinów⁶.

Łęczyszycy w dobie Rzeczypospolitej leżały na obszarze województwa mazowieckiego i powiatu czerskiego⁷. W latach 1795-1806, po III rozbiore Polski Łęczyszycy leżały na terytorium Prus Południowych

⁴ AJG sygn. 558, s. 3-6, 33-37; BPAU-PANKr., *Notaty i zapiski Jana Fijałka dotyczące konwentów paulińskich w Polsce*, sygn. 5077, s. 409-410; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 10, *Województwo warszawskie*, red. I. Galicka, H. Sygietyńska, z. 5, *Powiat grójecki*, opr. I. Galicka, H. Sygietyńska, Warszawa 1971, s. 39.

⁵ AJG sygn. 1554, s. 11; AJG sygn. 741, APP, t. 1, s. 621-639.

⁶ *Katalog zabytków sztuki...*, s. 39.

⁷ *Historia Polski*, t. 1 (do roku 1764), cz. 3 (chronologia, bibliografia, indeksy, tablice genealogiczne, mapy), mapa: *Rzeczpospolita w XVII w.*, red. H. Łowmiański, Warszawa 1958, mapa: *Rzeczpospolita w XVII w.*

i dystryktu czerskiego, czyli na obszarze zaboru pruskiego⁸. W okresie Księstwa Warszawskiego klasztor łączeszycki znajdował się na obszarze województwa mazowieckiego i powiatu rawskiego, a po 1815 r. na obszarze województwa mazowieckiego i obwodu warszawskiego. Klasztor został skasowany w 1819 r.⁹. Parafia leżała na obszarze diecezji poznańskiej, a po reorganizacji podziału diecezjalnego dokonanego po upadku Rzeczypospolitej, na obszarze diecezji warszawskiej¹⁰.

Podstawy ekonomiczne parafii i klasztoru

Po założeniu parafii w 1382 r., podstawą jej utrzymania były dziesięciny opłacane przez chłopów z Woli Pogroszowskiej, Belskiej Woli (Starej Wsi) oraz z Łączeszyc. Dziesięcinę chłopską potwierdził parafii łączeszyckiej Dobrogost biskup poznański, a dziesięcinę dworską Jan Głowacz z Leżenic¹¹.

Z kolei podstawą funkcjonowania klasztoru był zapis dokonany na przełomie 1638 i 1639 r. przez Mikołaja Boglewskiego. Przekazał on paulinom dobra: Łączeszyce, Wola Mała Łączeska, Wola Duża Łączeska, Goliany Małe i Wielkie. Zapisane majątki miały być przejęte przez paulinów dopiero po śmierci fundatora. W 1642 r. Boglewski potwierdził fundację w Trybunale Piotrkowskim. Zobowiązał się też wypłacać przeorowi jasnogórskiemu 500 złp. rocznie, póki zakon nie wejdzie w ich posiadanie. Zapisane majątki bowiem miały pozostać jako dożywocie w posiadaniu Boglewskiego. Fundacja była zabezpieczona na wsiach Łączeszyce, Wola, Wólka Łączeska, Goliany Duże i Małe, młynie na rzece Mogielnicy oraz na folwarku Koźle wraz z przyległościami. Fundacje Boglewskiego uzupełniły jeszcze drobniejsze zapisy nadawane przez osoby z nim związane. W 1641 r. Andrzej Mniszek przekazał pożyczone od Boglewskiego 2000 złp. klasztorowi jasnogórskiemu. Z kolei w 1644 r. paulini otrzymali od Jana Szypowskiego pewną kwotę. J. Szypkowski był sukcesorem Barbary

⁸ AJG sygn. 558, s. 33-37.

⁹ R. Z m u d a, *Kasata klasztorów paulińskich na terenie Królestwa Polskiego w 1819 roku*, „Studia Claromontana”, t. 25, 2007, s. 391-395.

¹⁰ A. O s i a d a c z, *Rodzina Boglewskich na tle epoki...*, s. 331; AJG sygn. 558, s. 3-6, 33-37, 61.

¹¹ AJG sygn. 558, s. 3-6, 33-37; BPAU-PAN Kr., *Notaty i zapiski Jana...*, s. 409-410; *Katalog zabytków sztuki...*, s. 39.

Szypkowskiej, żony Jana Boglewskiego i z tego tytułu otrzymał po niej część kwoty zabezpieczającej wiano. Krewni fundatora po śmierci Mikołaja Boglewskiego starali się jednak odzyskać zapisane dobra. Spory spowodowały, że interweniował król Jan Kazimierz, nakazując Boglewskim, aby nie przeszkadzali w realizacji fundacji¹².

Fundacje uzupełniły jeszcze drobniejsze zapisy nadawane przez osoby z nim związane. W 1644 r. paulini otrzymali od Jana Szypkowskiego nieznaną kwotę pieniędzy. Krewni fundatora starali się jednak po jego śmierci odzyskać zapisane paulinom dobra. Spory spowodowały, że interweniował król Jan Kazimierz, nakazując Boglewskim, aby nie utrudniali w realizacji fundacji¹³. W nieznanych okolicznościach klasztor łęczeszycki przejął również wieś Koźle, która po raz pierwszy w dokumentach klasztornych pojawiła się w 1703 r.¹⁴. Fundację Boglewskiego zatwierdził biskup poznański Kazimierz Florian Czartoryski (7 września 1654 r.). Zastrzegł jednak, że dotychczasowy proboszcz parafii, ks. Rucki miał być dożywotnio utrzymywany przez paulinów¹⁵. Paulini ostatecznie przejęli parafię 8 marca 1658 r.¹⁶.

Obok dóbr zapisanych klasztorowi na własność, paulini łęczeszyccy otrzymywali również zapisy czasowe. Około roku 1773 lub 1776 Józef Trojan Piotrowski w zamian za pożyczkę uzyskaną od władz prowincji w wysokości 15 000 złp. przekazał jako jej zabezpieczenie wieś Błeszno, która leżała w województwie sandomierskim i powiecie radomskim. Gdyby Piotrowski lub jego spadkobiercy nie oddali pożyczonej sumy, zakon miał przejąć Błeszno na własność. Piotrowski przekazał paulinom łęczeszyckim również swoją część wsi Branice¹⁷.

¹² A. Osładacz, *Rodzina Boglewskich na...*, s. 323, 329-331; *Słownik wiedzy o grójeckim*, red. Z. Szelaąg, z. 11, Grójec 2002, s. 24-25; *Księga 1 obejmująca okres od założenia zakonu do 1663*. Autor: o. Andrzej Eggerer OSPEE, [w:] *Roczniki zakonu św. Pawła Pierwszego pustelnika*, t. 1, *Objmujący okres od założenia zakonu do 1727*, Częstochowa-Jasna Góra 2008, s. 409; *Katalog zabytków w Polsce*, t. 10, *Województwo warszawskie*, red. I. Galicka, H. Sygietyńska, z. 5. *Powiat grójecki*, opr. I. Galicka, H. Sygietyńska, Warszawa 1971, s. 39.

¹³ A. Osładacz, *Rodzina Boglewskich na...*, s. 329-331; Z. Szelaąg, *Fundacje klasztorne*, [w:] *Słownik wiedzy o grójeckim*, red. Z. Szelaąg, z. 11, Grójec 2002, s. 24-25; *Księga 1 obejmująca...*, s. 409; *Katalog zabytków sztuki...*, s. 39.

¹⁴ AJG sygn. 1627, s. 1-3, 23-26, 38, 158, 297-299; AJG sygn. 1629, s. 381-382.

¹⁵ AJG sygn. 558, s. 3-6, 33-37.

¹⁶ AJG sygn. 1554, s. 11.

¹⁷ Tamże, s. 97-99.

Jednak z powodu niekompletności dokumentacji klasztornej nie wiadomo, czy była to sprzedaż, czy też klasztor przejął część wsi za niespłacone pożyczki.

Jednak prawo posiadania nadanych dóbr ziemskich przez klasztor było podważane przez szlachtę. Zgodnie bowiem z konstytucjami sejmowymi z 1505 i 1506 r. nie wolno była przekazywać dóbr ziemskich Kościołowi poprzez testament. Każdy zapis na rzecz instytucji kościelnej musiał być zatwierdzony specjalną konstytucją sejmową. Przepisy te zostały rozszerzone w 1635, 1764 i 1768 r.¹⁸.

Krewni fundatora mieli działy w majątkach zapisanych paulinom. Na drodze sprzedaży majątki stały się własnością Zygmunta Oborskiego, który w 1653 r. sprzedał swoje części w Łęczeszycach i Woli Łęczeskiej Stanisławowi Warszyckiemu kasztelanowi krakowskiemu. W tym samym roku Warszycki przejął działy Boglewskich w obu wsiach oraz część folwarku Koźle. 15 maja 1659 r. kasztelan krakowski zobowiązał się do przekazania prawa własności paulinom, jednak nie wywiązał się ze swoich zobowiązań i przekazał dobra swemu synowi Janowi Kazimierzowi staroście ojcowskiemu. Po jego bezpotomnej śmierci dobra przejął kuzyn Michał Warszycki wojewoda sandomierski. Z kolei po jego śmierci majątki znalazły się w posiadaniu syna Michała – Stanisława Jacka, miecznika koronnego. Następnie dobra przeszły w posiadanie jego córki Emerentianny, która wyszła za mąż za Ludwika Pocięja. Z tego związku urodziła się córka Marianna, która wyszła za mąż za Franciszka Borzęckiego podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zatem w XVIII w. prawa do tych dóbr przejęli Borzęccy¹⁹. W 1778 r. wystąpili oni z pretensjami do posiadłości klasztornych. Twierdzili, że paulini zakupili dobra niezgodnie z konstytucją z 1635 r., która zakazywała Kościołowi kupowania dóbr szlacheckich. Ostatecznie w 1778 r. sąd czerski odrzucił te pretensje, uznając, że zakon otrzymał dobra zapisem, a nie kupił ich²⁰.

Jednak sprawa toczyła się nadal. W 1783 r. reprezentujący dotychczas klasztor Franciszek Ksawery Makowiecki złożył wniosek do Trybunału Piotrkowskiego o możliwość wykupu praw do spornych posia-

---

¹⁸ Volumina Legum, t. 3, Petersburg 1859, s. 405-406; Voloumina Legum, t. 7, Petersburg 1860, s. 35, 380-381.

¹⁹ A. O s i a d a c z, *Rodzina Boglewskich na...*, s. 323-324, 331-334.

²⁰ AJG sygn. 551, s. 69-71. AJG sygn. 1554, s. 7, 11, 125; A. O s i a d a c z, *Rodzina Boglewskich na...*, s. 331-332, 336-337; Z. S z e l ą g, *Fundacje klasztorne...*, s. 25.

dłości od Borzęckich. Trybunał wyraził na to zgodę i w 1784 r. Trybunał Piotrkowski zaakceptował prawa Makowieckiego do części Łęczeszyc, Woli Łęczeskiej, Wólki Łęczeskiej i Koźła. Paulini bronią się, złożyli pozew do sądu w Warce, który zezwolił na złożenie apelacji do Trybunału Koronnego. W 1786 r. obok Makowieckiego pojawił się kolejny pretendent do przejęcia dóbr klasztornych. Był nim starosta czerski Franciszek Bieliński, który ponownie zarzucał paulinom, że niezgodnie z prawem kupili dobra szlacheckie. Paulini broniąc się przed utratą podstaw egzystencji, złożyli w sądzie odpowiednie dokumenty świadczące, że otrzymali ziemię poprzez zapis. W tej sytuacji pretensje Bielińskiego zostały prawdopodobnie odrzucone. Makowiecki nadal jednak starał się pozyskać dobra klasztorne i w 1798 r., już po likwidacji Rzeczypospolitej, złożył skargę do Regencji warszawskiej. Prawdopodobnie nie uzyskał korzystnej decyzji, ponieważ po kasacie klasztoru w 1819 r. żądał od skarbu Królestwa Polskiego oddania dóbr²¹.

Trudną sytuację prawną klasztoru w Łęczeszycach wykorzystał wojewoda rawski mazowiecki Bazyli Walicki, który w 1785 r. zażądał oddania mu w dzierżawę dóbr klasztornych. Władze polskiej prowincji paulinów nie uznawały tych żądań²². Prowincjał próbował odciągnąć całą sprawę w czasie, zasłaniając się koniecznością uzyskania zgody Stolicy Apostolskiej na przekazanie dóbr klasztornych w dzierżawę. Ostatecznie jednak pod naciskiem króla, prymasa i episkopatu, ale także bardzo trudnej sytuacji ekonomicznej panującej w dobrach klasztornych, w dniu 24 czerwca 1785 r. prowincjał o. Sebastian Wichliński i przeor łęczeszycy o. Gabriel Krasieński podpisali z Walickim ugodę. Odtąd dobra klasztorne przechodziły w 40-letnią dzierżawę emfiteutyczną, czyli wieczystą. Wojewoda rawski przejął Łęczeszycę, Wólkę, Koźle i Wolę Łęczeszycą oraz wszystkie opłaty wyderkafowe. Kontrakt obowiązywał do 24 czerwca 1825 r. Prawo emfiteuzy nie mogło być dzielone między sukcesorami Walickiego. Przy parafii miały pozostać: kościół, klasztor, łączka, ogród i dom dla organisty. Klasztor stracił prawo propinacji, ale mógł produkować piwo

²¹ AJG sygn. 551, s. 69-71; AJG sygn. 1554, s. 7, 11, 125; A. Osia d a c z, *Rodzina Boglewskich na...*, s. 336-337; Z. S z e l ą g, *Fundacje klasztorne...*, s. 25.

²² B. M e r e s s, *Roczniki zakonu świętego Pawła pierwszego pustelnika. Tom IV za lata 1783-1807*, tłum. T. D. Ł u k a s z c z u k, opr. J. Z b u d n i e w e k, Częstochowa 2020, s. 56 (przypis 27), 103, 114.

na własne potrzeby. Paulini utrzymali również prawo mielenia zboża we młynie²³.

Zgodnie z umową, Walicki zobowiązany był do wypłacania rocznego czynszu w wysokości 4000 złp. Ponadto Walicki miał dostarczać do klasztoru odpowiednią ilość żyta, owsa (rocznie 20 korców, dalej: k.), siana i słomy. Chłop z Woli Łęczeszyckiej Augustyn Socha miał odrabiać w klasztorze 3 dni pańszczyzny. Browar w Łęczeszycach przez 3 lata mógł być wykorzystywany przez paulinów. Po upływie 3 lat, zakonnicy mogli wybudować własny browar. Gdyby dzierżawca nie wywiązywał się ze swoich zobowiązań, paulini mieli odzyskać dobra. Konie i bydło klasztorne mogło się paść na łąkach przekazanych Walickiemu. W zimie bydło klasztorne i dworskie miało razem przebywać w oborze. Paulini mieli prawo korzystania z lasów, a prowincjał raz w roku mógł otrzymać z lasu 0,5 kopy drewna. W ogrodzie klasztornym miały pracować kobiety wiejskie przez 30 dni w roku. Paulini nadal mogli pobierać dla parafii łęczeszyckiej dziesięciny. Wszelkie podatki nakładane na duchowieństwo miał płacić Walicki bez żadnego zwrotu ze strony paulinów. Gdyby jednak Walickiemu zabrakło pieniędzy, różnicę mieli uzupełnić zakonnicy. Wszelkie szkody w dobrach, powinny być wynagrodzone przez Walickich. Gdyby doszło do jakichś remontów lub osadzania chłopów, to Waliccy i jego spadkobiercy nie mogli żądać od paulinów zwrotu kosztów. W zamian zakonnicy mieli pracować w kościele w Belsku²⁴.

Uгода staraniem obu stron miała być zatwierdzona przez Stolicę Apostolską. W razie sporów obie strony miały dążyć do kompromisu. 20 października 1786 r. w Warszawie kontrakt potwierdził biskup poznański Antoni Okęcki²⁵. Natomiast Walickiemu nie udało się uzyskać zatwierdzenia kontraktu przez Stolicę Apostolską²⁶.

Przez 9 lat współpraca Walickiego i paulinów układała się w miarę dobrze. Jednak w 1795 r. Mazowsze znalazło się pod panowaniem pruskim, co wiązało się ze zmianami przepisów prawnych. Władze

²³ AJG sygn. 558, s. 33-37; AJG sygn. 1554, s. 123, 125; autor kroniki zakonnej, o. Bonawentura Meress pisał: *Inwentarz tych dóbr im dłużej pozostawały w obecnym stanie, tym bardziej się kurczyły, cała ekonomia się rozprzęgła, pola folwarczne i chłopskie jałowiały...*, patrz: B. M e r e s s, *Roczniki zakonu świętego...*, s. 116-117.

²⁴ AJG sygn. 558, s. 33-37; AJG sygn. 1554, s. 123, 125.

²⁵ AJG sygn. 558, s. 33-37; AJG sygn. 1554, s. 123, 125.

²⁶ AJG sygn. 1554, s. 63-65. AJG 1015.

pruskie dążyły do zupełnego podporządkowania sobie Kościoła katolickiego, a przede wszystkim zakonów. Początkowo duchowieństwo utrzymało dobra, ale podatki dochodziły do 50% dochodów rocznych. Jednak 28 lipca 1796 r. król Fryderyk Wilhelm II wydał deklarację, na mocy, której wszystkie dobra ziemskie należące do instytucji kościelnych ulegały konfiskacie na rzecz państwa. Odtąd duchowieństwo miało się utrzymywać z 50% dotychczasowych dochodów rocznych, po uprzednim odliczeniu kosztów administracyjnych i podatków. Duchowni uzyskujący roczny dochód w kwocie 2000 złp. opłacali podatki w wysokości 25% dochodów, a ci, którzy uzyskiwali ponad 2000 złp. płacili 50% podatek²⁷.

Władze pruskie uznały kontrakt z 1786 r., ale zmiany prawa oraz wzrost podatków dla wszystkich grup społecznych, spowodowały poważne problemy ekonomiczne paulinów w Łęczeszycach. Walicki bowiem obniżył wysokość czynszu, odliczając od niego podatki. Ponadto dzierżawca zaczął opłacać czynsz nieregularnie, nie wypłacał również dziesięcin. Natomiast zgodnie z kontraktem, dostarczał do klasztoru zboże. Od 1785 r. poddani nie płacili również *subsidium charitativum*. W tej sytuacji paulini zażądali unieważnienia umowy dzierżawnej i zwrotu posiadłości. Ostatecznie doszło do porozumienia, ponieważ Walicki nadal dzierżawił majątki. Tym bardziej, że pod naciskiem administracji pruskiej, do której odwołali się zakonnicy, Walicki zobowiązał do spłaty zaległych czynszów oraz dziesięcin²⁸.

Wojewoda rawski jednak nie przestrzegał zobowiązań. Nie opłacał dziesięcin i nie przekazywał daniny w naturaliach, a od czynszu odliczał podatki. Wielokrotnie dochodziło do sporów i spraw sądowych oraz porozumień między obu stronami. W 1796 r. B. Walicki nie zapłacił czynszu. W rok później zaległości wynosiły 5000 zł. Wojewoda rawski dokonał także niekontrolowanej wycinki lasów łęczeszyczkich, mimo, że zgodnie z kontraktem mógł jedynie pobierać drewno na opał. Paulini mieli pomagać w pracy duszpasterskiej w Belsku, ale Walicki nie dostarczał podwód i zakonnicy musieli chodzić pieszo do kościoła belskiego. Co prawda Walicki dostarczał zboże zgodnie z kontraktem, ale zmniejszał wypłaty czynszu. Poddani mieli płacić klasztorowi

²⁷ AJG sygn. 1015, s. 7-18; P. P. G a c h, *Geografia strat zakonów w końcu XVIII i w XIX wieku*, Rzym 1980, s. 26-29.

²⁸ AJG sygn. 558, s. 23-26, 29, 49-52, 69-71, 115-125; AJG sygn. 759, APP, t. 14, s. 4.

subsidium charitativum, ale zalegali z tym podatkiem od 1785 r. Dlatego paulini musieli zapłacić z własnej szkatuły 3000 złp. Wreszcie Walicki nie wypłacał dziesięcin. Paulini powołując się na warunki kontraktu, żądali unieważnienia go, ponieważ Walicki nie przestrzegał umowy. Z kolei Walicki twierdził, że zainwestował w dobrach 50 000 złp. Jednak paulini odrzucili tę deklarację, zauważyli bowiem, że przy takich inwestycjach dochody z dóbr wynosiłyby ok. 30 000 złp. Paulini nie mogąc dojść do porozumienia z Walickim odwołali się do Fryderyka Wilhelma II. Król pruski sprawę dziesięcin oraz spór dotyczący wycięcia lasu, oddał do rozpatrzenia intendentowi ekonomicznemu. Walickiego natomiast zobowiązał do spłaty zaległych czynszów. Brak informacji jak kwestia lasów została załatwiona²⁹. Natomiast kwestię dziesięcin, Kamera Warszawska rozstrzygnęła pozytywnie dla paulinów w 1798 r.³⁰

Walicki w dalszym ciągu nie przestrzegał umowy. W czasie wizytacji z 1802 r. przeprowadzonej przez prowincjała o. Sebastiana Wichlińskiego oraz sekretarza i definitora prowincji o. Marcina Jasińskiego poddano w wątpliwość kontrakt z 1785 r. Wizytatorzy zauważyli, że Walicki powinien kontrakt zhipotekować, zabezpieczyć bowiem swoje zobowiązania na dobrach rodowych. Jednak Walicki nie dokonał wpisu do hipoteki. Wizytatorzy podkreślili, że dziesięcin nie można było darować Walickiemu. Tym bardziej, że miał on opłacać dziesięciny dla innych kościołów, a tę, która należała się paulinom zatrzymywał. Ostatecznie doszło do porozumienia, a Walicki ponownie zobowiązał się do przestrzegania umowy³¹. Ugoda nie była jednak respektowana przez Walickiego i jego potomków. Spór toczył się przez następne kilkanaście lat, aż do 1830 r. Po skasowaniu klasztoru, paulini starali się odzyskać zaległe kwoty, których im nie wypłacono z tytułu czynszów dzierżawnych. W dniu 28 stycznia 1818 r. Sąd Województwa Mazowieckiego Pierwszej Instancji odrzucił pretensje paulinów³². Ponadto sąd uznał, że dobra wypuszczone Walickiemu powinny pozostać w rękach Klementyny Walickiej jako wieczysta dzierżawa. Postanowienie to potwierdził namiestnik Królestwa Pol-

---

²⁹ AJG 558, s. 23-26, 29, 49-52, 69-71.

³⁰ Tamże, s. 115-125.

³¹ AJG 558, s. 63-65.

³² Tamże, s. 115-125.

skiego gen. Józef Zajączek³³. W tej sytuacji 10 czerwca 1818 r. przeor łączeszycki o. Tedor Fortuński odwołał się od tego wyroku do Trybunału Apelacyjnego Królestwa Polskiego³⁴. 20 stycznia 1819 r. odbyła się rozprawa i sąd skasował wyrok z 1818 r. Sprawa wróciła do sądu niższej instancji, który jednak oddalił pozew zakonu³⁵.

Sprawa toczyła się jednak aż do 1830 r., tym razem na forum Prokuraturii Generalnej i dobra przejęło państwo. Prokuratoria w dniu 26 stycznia 1830 r. odrzuciła pretensje paulinów. Decyzja Prokuraturii Generalnej zamykała spór ze spadkobiercami Bazylego Walickiego. Trudno powiedzieć, której to miał rację. Należy jednak przyznać, że sprawa była wyjątkowo zagmatwana. Spór wynikł zapewne z mało precyzyjnych zapisów umowy z 1785 r.³⁶

Klasztor i parafia łączeszycka otrzymały również tzw. wyderkafy. W latach 20. XVIII w. paulini otrzymali od nieznaney osoby 1000 złp., które zabezpieczyli na dobrach Kozietuły. Z kolei w latach 1748-1749 klasztor zapisał kwotę 50 złp krakowskiej Skałce, w zamian klasztor krakowski miał wypłacać odsetki³⁷. W 1763 r. na wsi Kossarzów w ziemi warszawskiej, ojciec paulina Jarzyńskiego przekazał 3000 złp. Kwota wraz z odsetkami została przekazana klasztorowi w łączeszykach na budowę kościoła³⁸. W 1796 r. na Kozietułach ponownie zabezpieczono kapitał w wysokości 1000 złp., a odsetki od niego wynosiły 35 złp. rocznie³⁹. Klasztor otrzymał również od niejkiej Ligezianki zapis na 5000 złp.⁴⁰

Łącznie zapisy kapitałowe na różnych dobrach, które udało się ustalić wynosiły 10 050 złp. Była to zatem niewielka kwota. Odsetki, czyli dochód dla klasztoru mogły wynosić maksymalnie 7%, czyli 703/15 złp. rocznie.

³³ AJG 1015, s. 7-18.

³⁴ AJG 558, s. 79-82.

³⁵ AJG 558, s. 101-112; AJG 1015, s. 7-18, 113, 79-82, 115-125.

³⁶ AJG sygn. 1015, s. 7-33; AJG sygn. 558, s. 7-18, 19-20, 27-29, 31-33, 49-53, 63-65, 69-71, 77-82, 115-125.

³⁷ AJG sygn. 1629, s. 229, 249.

³⁸ APCz., MagCz., sygn. 1 (*Księga radziecka miasta Częstochowy 1759-1765*), s. 163-164.

³⁹ AJG sygn. 558, s. 33-37, 59.

⁴⁰ AJG sygn. 1629, s. 377-379; AJG 1554, s. 269-270.

Areal majątków klasztornych

Posiadając dane dotyczące wysokości wysiewów można pokusić się o obliczenie areалу folwarków konwentu łęczeszycyckiego. Przyjęto, że powierzchnia gruntów była obliczana w łanach chełmińskich (włóka), które liczyły 16,8 ha. (30 morgów). Nieużytki, pastwiska i łąki określono na 50% zasiewów⁴¹. Na podstawie obliczeń można stwierdzić, że areal dóbr ziemskich klasztoru w Łęczeszycach, wynosił 323,40 morg, czyli 10,78 łanu (181,10 ha.)⁴². Umowa z 1785 r. oddająca dobra klasztorne w dzierżawę wojewodzie rawskiemu, spowodowała, że paulini zatrzymali minimalny areal należący do parafii. Były to trzy niewielkie role oraz łąka⁴³. Areal wraz z nieużytkami wynosił 16,70 morg, czyli ok. 9,35 ha⁴⁴.

Organizacja pracy w folwarkach

Podstawową formą pracy w folwarkach na ziemiach polskich w XVII-XIX (do 1864 r.) w. była pańszczyzna. Zobowiązani do niej byli chłopci mieszkający we wsiach należących właściciela(?) ziemi, w tym przypadku klasztoru.

W dobrach klasztoru łęczeszycyckiego występowali kmiecie, czyli gospodarze; zagrodnicy posiadający niewielkie gospodarstwo; chałupnicy (ogrodnicy) posiadający dom i kawałek ziemi wokół niej, zwany ogrodem; komornicy pracujący jako siła najemna u bogatszych chłopów i we dworze. Do elity wiejskiej obok kmieci, należy zaliczyć młynarza, karczmarza oraz kowala. W Łęczeszycach mieszkali kmiecie, zagrodnicy, chałupnicy, komornicy, kowal i młynarz. W Woli i Woli Łęczeskiej funkcjonowały gospodarstwa kmieci, chałupnicze i komornicze. Z kolei w Wólce Łęczeskiej były gospodarstwa kmieci i komornicze oraz karczmarz, a w Branicach kmiecie, chałupnicy i komornicy⁴⁵.

---

⁴¹ A. Dunin-Wąsowicz, *Pomiary gruntu w Koronie w XVI-XVIII wieku*, Warszawa 1994, s. 184-185; J. Muszyńska, *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012, s. 40-41.

⁴² AJG sygn. 1627, s. 1-3, 23-26, 38, 158, 297-299; AJG sygn. 1629, s. 381-382; R. Zmuda, *Kasata klasztorów paulińskich...*, s. 392.

⁴³ AJG 558, s. 33-37.

⁴⁴ R. Zmuda, *Kasata klasztorów paulińskich...*, s. 392.

⁴⁵ AJG sygn. 1554, s. 82-83; AJG sygn. 1627, s. 23-26, 156-157, 217-220, 239-240.

W źródłach zachowały się informacje z lat 1723, 1728, 1739, 1742 i 1748. Dotyczyły one zobowiązań poddanych. Kmiecie odrabiali od 3 do 6 dni pańszczyzny sprzężajnej⁴⁶ oraz od 2 do 7 dniówek pańszczyzny pieszej w tygodniu. Ponadto każdy kmięć oddawał daninę, w postaci 2 kapłonów i 15 jaj rocznie. Zagrodnicy zobowiązani byli do pańszczyzny pieszej w wymiarze 1-2 dni tygodniowo. Chałupnicy i komornicy odrabiali 1-2 dni tygodniowo pieszo, a w 1728 r. w Branicach odrabiali nawet sprzężaj w wymiarze 4 dni tygodniowo. Młynarze płacili czynsze i odrabiali w żniwa 10 dni, kowal odrabiał 12 dni w żniwa, a karczmarz był zwolniony ze zobowiązań folwarcznych. Wymiar obciążeń pańszczyźnianych był bardzo zróżnicowany. Wszystko zależało od sytuacji ekonomicznej danego gospodarza, jego możliwości odrobienia zobowiązań oraz od sytuacji ekonomicznej w danym roku. Zarządcy dóbr często zmieniali wymiar zobowiązań, w zależności od wspomnianych czynników. Kiedy sytuacja gospodarcza była dobra, zobowiązania rosły, a kiedy się pogarszała, zobowiązania zmniejszano. Czasem też zupełnie zwalniano niektóre grupy ludności wiejskiej z wszelkich obciążeń, np. w 1728 chałupników w Woli i Woli Łęczeskiej czy w 1739 i 1748 r. wszystkich komorników⁴⁷.

Gospodarka roślinna

W źródłach zachowały się informacje dotyczące tylko pierwszej połowy XVIII w. i z 1815 r. W XVII w. prawdopodobnie nie prowadzono inwentarzy lub one zaginęły, natomiast spisy i inwentarze z drugiej połowy XVIII w. przejął Walicki.

W XVII-XIX w. produkcja roślinna odgrywała najważniejszą rolę w gospodarce feudalnej. W folwarkach funkcjonujących w Łęczeszycach, Koźlu oraz Branicach uprawiano pszenicę, żyto, jęczmień, owies, groch, tatarkę, proso, konopie, rzepak i len. Dominowały uprawy żyta, jęczmienia, owsa, tatarski i pszenicy. W 1703 r. najwięcej wysiano w Łęczeszycach, było to aż 94,95% zasiewów we wszystkich Folwarkach. Dominowała tutaj uprawa jęczmienia (35,71%), żyta (35,46%) i tatarski (13,27%). Z kolei w folwarku Koźle dominowała uprawa jęczmienia (83,33%). W 1723 r. wysiewy w Łęczeszycach stanowiły 53,79%, wysiewy w Koźlu 24,37%, a w Branicach 21,84% wszyst-

⁴⁶ Z użyciem zwierząt pociągowych, które najczęściej dostarczał pan.

⁴⁷ AJG sygn. 1554, s. 23-26, 82-83; AJG sygn. 1627, s. 156-157, 217-220, 239-240.

kich zasiewów. W Łęczeszycach dominowała uprawa żyta (67,09%) i pszenicy (17,52%). W Koźlu dominowała uprawa żyta (32,075%) oraz owsa (28,30%). Podobna sytuacja miała miejsce w Branicach, gdzie najczęściej wysiewano żyta (35,79%) i owsa (31,58%). W 1728 r. największy areal uprawiano w Łęczeszycach, wysiano tam 64,19% wszystkich upraw. W Koźlu zasiano 14,85%, a w Branicach 20,96% całego arealu. W Łęczeszycach dominowała uprawa żyta (52,74%), jęczmienia (18,26%) i owsa (17,04%). Z kolei w Koźlu (87,72%) i Branicach (55,90%) dominowała uprawa żyta⁴⁸.

**Tab. 1. Wysiewy najważniejszych zbóż
w poszczególnych folwarkach klasztoru w Łęczeszycach
w latach 1703-1728 i 1815**

1703									
Łęczeszyce									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
33,0	8,75	139,0	36,87	140,0	37,14	13,0	3,45	52,0	13,79
Koźle									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
-	-	-	-	17,5	100,00	-	-	-	-
1710									
Łęczeszyce									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
14,75	19,0	62,75	81,0	-	-	-	-	-	-
1713									
Łęczeszyce, Koźle, Branice									

⁴⁸ AJG sygn. 1627, s. 1-3, 23-26, 38, 158, 297-299; AJG sygn. 1629, s. 381-382.

pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
3,0	0,59	296,0	58,50	119,0	23,52	68,0	13,44	20,0	3,95
1714									
Łęczeszyce, Koźle, Branice									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
6,0	1,17	246,75	48,03	133,25	25,94	108,0	21,02	19,75	3,84
1715									
Łęczeszyce, Koźle, Branice-									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
10,75	3,46	164,0	52,71	50,25	16,15	73,00	23,46	13,12	4,22
1716									
Łęczeszyce, Koźle, Branice									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
-	-	169,25	80,40	-	-	41,25	19,60	-	-
1726									
Łęczeszyce									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
41,0		157,0		30,0		-	-	-	-
Koźle									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
6,0	5,71	34,0	32,38	22,0	20,95	30,0	28,57	13,0	12,38
Branice									

pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
10,0	10,53	34,0	35,79	13,0	13,68	30,0	31,58	8,0	8,42
1727									
Łęczeszyce									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
9,0	9,78	-	-	33,0	35,87	40,0	43,48	10,0	10,87
Koźle									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
-	-	-	-	17,0	100,00	-	-	-	-
Branice									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
2,0	6,67	-	-	15,0	50,50	11,00	36,66	2,0	6,67
1728									
Łęczeszyce									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
20,0	8,13	130,0	52,85	45,0	18,29	42,0	17,07	9,0	3,66
Koźle									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
2,0	3,57	50,0	89,29	4,0	7,14	-	-	-	-
Branice									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	

korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
4,0	5,06	45,0	56,96	15,0	18,99	13,0	16,46	2,0	2,53
1815									
pszenica		żyto		jęczmień		owies		tatarka	
korce	%	korce	%	korce	%	korce	%	korce	%
0,75	13,63	-	-	0,75	13,63	4,0	72,73	-	-

Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 1627, s. 1-3, 23-26, 38, 158, 297-299; AJG sygn. 1629, s. 381-382.

Tabela 2 ilustruje stosunek poszczególnych upraw w konkretnych latach. W 1703, 1713 i 1728 r. w dobrach klasztornych dominowały uprawy jęczmienia i żyta. Z kolei w 1715 r. najczęściej uprawiano żyta i owsa, a w 1815 r. owsa. Biorąc pod uwagę wszystkie wysiewy z lat 1703-1815, należy podkreślić, że najczęściej uprawiano żyta. Średnio obsiewano nim 52,18% areалу. Drugie miejsce zajmowały wysiewy owsa, średni wysiew wynosił 25,55% areалу. Z kolei jęczmień stanowił 21,87% wysiewów, pszenica 6,67%, a tatarka 5,95% zasiewanego areálu. Pozostałe uprawy miały charakter pomocniczy. Z danych wynika, że ziemie znajdujące się w dobrach łęczszczyckich były żytnio-owsiane, a więc niezbyt urodzajne⁴⁹.

Tab. 2. Procentowy stosunek poszczególnych upraw w dobrach klasztoru paulinów w Łęczszczykach w latach 1703, 1713, 1715, 1815

1703									
Pszienica	Żyto	Jęczmień	Owies	Tatarka	Groch	Proso	Proso i konopie	Rzepak	Rzepak i len
7,99	33,66	38,14	3,15	12,59	3,63	0,84	-	-	-

⁴⁹ AJG sygn. 1627, s. 1-3, 23-26, 38, 158, 297-299; AJG sygn. 1629, s. 381-382.

1713									
0,57	56,34	22,65	12,94	3,81	0,86	-	0,38	0,05	-
1715									
3,38	51,61	15,81	22,97	4,13	1,65	-	-	-	0,12
1728									
7,76	67,16	19,10	16,42	3,28	2,15	0,15	-	-	-
1815									
13,63	-	-	-	13,63	-	72,73	-	-	-

Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 1627, s. 1-3, 23-26, 38, 158, 297-299;
AJG sygn. 1629, s. 381-382.

Jeżeli chodzi o plony, to zapisywano je w snopach i w korcach. Najwięcej w snopach zbierano jęczmienia i żyta, najmniej pszenicy ozimej. Średnio ze wszystkich wsi zbierano ok. 8755 snopów⁵⁰.

Tab. 3. Plony w dobrach klasztoru w Łęczyszczach 1703-1819.
Plony w snopach

Wsie	Żyto	Jarka	Pszenica ozima	Pszenica jara	Jęczmień	Owies	Tatarka	Groch	Proso
Łęczysze	6385	1530	69	1830	9240	3000	60	1980	1020
Koźle	3210	540	-	-	1758	2611	-	360	-
Branica	3225	735	-	-	2290	1114	480	720	60
Średnia	4273,33	430	69	1830	4429,33	2241,67	270	1020	540

Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 1627, s. 24.

⁵⁰ AJG sygn. 1627, s. 24.

Średnio wszystkie plony w dobrach klasztoru w XVIII i na początku XIX w. wynosiły 250,83 korców. Największe plony zbierano w życie (130 k.) i owsie (67,5 k.), najmniej pszenicy ozimej (1 k.). Natomiast średnie plony z 1 korca wysianego kształtowały się następująco: żyto ozime – 1,25 k., żyto jare – 3,78 k., pszenica jara – 3,27 k., jęczmień – 2,12 k., owsie – 1,54 k., groch – 4,32 k., tatarka – 2,09 k. i rzepak – 3,67 k.⁵¹.

Tab. 4. Plony w dobrach klasztoru w Łęczeszycach 1703-1819.
Plony w korcach

Wsie	Żyto	Pszenica ozima	Pszenica jara	Jęczmień	Owies	Tatarka	Groch	Proso
Łęczeszyce	280	-	23	46	110	9	4	15
Koźle	68	-	-	11	-	-	-	-
Branica	43	1	4	30	25	4	-	4
Średnia	130,33	1,0	13,0	19,0	67,5	6,5	4,0	9,5

Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 1627, s. 158.

Ważnym pytaniem jest jak kształtowała się wydajność zasiewów. Materiał archiwalny pozwala na obliczenie wydajności z 1 korca wysiewu w snopach i korcach. Dane te ilustruje poniższa tabela.

Tab. 5. Średnie plony z 1 korca wysianego
w dobrach klasztoru w Łęczeszycach w latach 1703-1819

Uprawy	Snopy/wozy	Korce
Żyto ozime	70,20	1,25
Żyto jare	331,66	3,78

⁵¹ Tamże, s. 158, 297-299.

Pszenica jara	73,95	3,27
Jęczmień	107,07	2,12
Owies	37,09	1,54
Groch	7,24	4,32
Tatarka	1,64 wozów	2,09
Rzepak	12 wozów	3,67

Obliczenia własne na podstawie: AJG sygn. 1627, s. 297-299. AJG sygn. 1627, s. 158.

Zboże było wydatkowane na różne cele. Część plonów, zarówno w stanie surowym, jak i przetworzone przekazywano do klasztoru paulinów w Warszawie. W 1676 r. przekazano tam łącznie: słodu piwnego – 60 korców, mąki pytlowanej – 30 korców, mąki pszennej – 2 korce, grochu – 4 korce, a kaszy – 6 korców⁵².

Z kolei w 1723 i w 1728 r. wydatkowano łącznie 1924 korce. W tym na wysiew przeznaczono 787 korców (40,90% zużytego zboża), na sprzedaż przeznaczono 387 korce (20,11%), a na obrok dla koni 272 korców (14,14%), 179 korców (9,30%) przeznaczono na spożycie w klasztorze, poddanym jako wsparcie przekazano 130 korców (6,76%), na propinację wydano 97 korców (5,04%), a dla służby przekazano 72 korców (3,74%)⁵³. Widać zatem, że najwięcej wydatkowano na zasiewy, ale należy zauważyć, że znaczna część zboża była przeznaczona na sprzedaż, co sugeruje funkcjonowanie rynku wewnętrznego w regionie.

Gospodarka hodowlana

Gospodarka hodowlana miała charakter pomocniczy i dostarczała przede wszystkim siły pociągowej (wołów), ale także skór, mięsa, jaj, pierza czy mleka. Hodowle prowadzono podobnie jak i gospodarkę roślinną w trzech folwarkach, w Łęczeszycach, Koźlu i Branicach. Hodowano woły i konie, jako siłę pociągową oraz bydło mleczne, owce, trzodę chlewną, kozy i drób. Wołów było od 4 do 12 sztuk,

⁵² AJG sygn. 1554, s. 203.

⁵³ AJG sygn. 1627, s. 23-26, 158.

a średnia ilość hodowanych zwierząt wynosiła 11 sztuk, co dawało na folwark 4 sztuki. Świadczy to o przekazywaniu tych zwierząt przez paulinów chłopom. Taka liczba siły pociągowej nie wystarczyłaby bowiem do odrobienia całego areалу uprawnego. Za Stefanem Cackowskim przyjęto, że do odrobienia 2 łanów potrzeba było 6-8 sztuk zwierząt, do odrobienia 1 łanu 2-4 sztuki, a 0,5 łanu 2 sztuki zwierząt⁵⁴.

Hodowano również znaczną ilość koni, których było od 9 do 29 sztuk, w trzech folwarkach. Średnio na jeden folwark przypadało 5 sztuk, a na trzy folwarki 16 sztuk. To z kolei świadczy o wykorzystywaniu koni do transportu, a być może do prac polowych, np. do zwożenia plonów. Znaczną rolę odgrywała hodowla bydła mlecznego, które dostarczało nie tylko mleka, mięsa i skór, ale przede wszystkim siły pociągowej w postaci wołów. Ilość bydła wahała się od 27 do 52 sztuk w trzech folwarkach. Średnio we wszystkich majątkach hodowano 35 sztuk, a w jednym folwarku 12 sztuk. Dużą rolę w gospodarce hodowlanej odgrywał chów owiec, ich liczba wahała się od 67 do 540 sztuk. Świadczyło to o wykorzystaniu wełny w dobrach klasztornych, ale również o jej sprzedaży, być może do ośrodków włókienniczych znajdujących się na obszarze Wielkopolski lub do znacznie bliżej leżącej Warszawy. Trzoda chlewna i kozy odgrywały rolę drugorzędną. Kozy hodowano jedynie w 1728 r., a stado trzody chlewnej liczyło od 28 do 106 sztuk w trzech folwarkach. Hodowano także drób, który był źródłem mięsa i pierza. Jego znaczenie ekonomiczne było jednak niewielkie, mimo dużej liczebności stada (80-137 sztuk). Łącznie liczba zwierząt wahała się od 4 do 722 sztuk. W latach 1739-1742 występował kryzys w hodowli. Szczególnie głęboki był on w 1742 r., kiedy trzymano jedynie 132 sztuki owiec. Kryzys mógł wynikać z nieurodzajnego roku i braku paszy. Z kolei po 1785 r., kiedy to klasztor gospodarował na minimalnym areale, liczba zwierząt była niewielka. Było to 6 sztuk bydła (1802 r.) oraz 2 sztuki bydła i 2 sztuki trzody (1819 r.). Tak niewielka ilość zwierząt była wynikiem niewielkich możliwości wyprodukowania lub zakupu paszy⁵⁵.

⁵⁴ S. Cackowski, *Gospodarstwo wiejskie w dobrach biskupstwa i kapituły chełmińskiej w XVII-XVIII w. Cz. 1. Gospodarstwo chłopskie*. Toruń 1961, s. 136-139.

⁵⁵ AJG sygn. 1554, s. 277-280; AJG sygn. 1627, s. 1-3, 7-12, 23-26, 159, 215-216, 239; R. Zmuda, *Kasata klasztorów paulińskich...*, s. 394-395.

Gospodarka pozarolnicza

W folwarkach prowadzono także gospodarkę pozarolniczą. Jej zadaniem było przetworzenie surowców dostarczonych przez folwarki. Jedną z najważniejszych dziedzin była propinacja. W dobrach łęczeszyckich produkowano piwo i gorzałkę na użytek własny oraz na sprzedaż. Alkohol produkowano ze słodu jęczmiennego i pszennego⁵⁶.

Poziom produkcji była zróżnicowany, w zależności od ilości zboża oraz od potrzeb. W latach 1722-1723 wyprodukowano 12 beczek 3 garnce piwa (3 267,63 l.) Z kolei w 1726 r. wyprodukowano 50 beczek piwa (13 568 l.), w 1727 r. 216 beczek piwa (958 613,76 l.), a w 1728 r. 60 beczek piwa (16 281,60 l.). Piwo spożywano w klasztorze, sprzedawane w karczmach, m.in. w Wólce Łęczeskiej oraz przekazywano żniwiarzom i robotnikom pracującym przy remontach oraz na wesela chłopskie jako darowiznę⁵⁷.

W dobrach łęczeszyckich funkcjonowała również gorzelnia. W 1726 r. uzyskano 52 garnce wódki (196,04 l.), w 1727 r. wyprodukowano 140 garnce (527,80 l.) i dokupiono 56 garnców (211,12 l.), a w 1728 r. wyprodukowano 80 garnce (301,60 l.). Podobnie jak piwo, gorzałka była spożywana przez ludzi pracujących dla klasztoru, przekazywano ją na wesela chłopskie oraz sprzedawano w karczmie. Produkcja gorzelnii w skali roku wynosiła od 312 do 320 garnców (1 176,24-1 206,40 l.). Browar i gorzelnia funkcjonowały do momentu podpisania umowy dzierżawnej z Walickimi w 1785 r.⁵⁸. Produkcję sprzedawano w dwóch karczmach⁵⁹.

W dobrach klasztoru łęczeszyckiego, co najmniej do 1748 r. funkcjonowała w pełni wyposażona kuźnia, warsztat ciesielski oraz młyn⁶⁰.

Sytuacja finansowa klasztoru

Kondycja finansowa klasztoru łęczeszyckiego zależała od wielu czynników, m.in. od urodzaju, sytuacji politycznej czy epidemiologicznej w regionie. Dużą rolę odgrywało, to ilu zakonników i pracowników mieszkało w klasztorze.

---

⁵⁶ AJG sygn. 1627, s. 1-3, 7-12.

⁵⁷ Tamże, s. 23-26, 160.

⁵⁸ Tamże, s. 63-65, 161.

⁵⁹ AJG sygn. 1629, s. 257.

⁶⁰ Tamże, s. 23-26, 239.

Klasztor i parafia w Łęczeszycach była stosunkowo nieliczną placówką. Ilość zakonników przebywających w nim wahała się między 2 (1697-1731, 1762-1765, 1795-1798) a 6 (1759-1762). Średnio w klasztorze pracowały 4 osoby. Należy także pamiętać o służbie zatrudnionej w klasztorze. Jednak dane na ten temat zachowały się jedynie po 1785 r., kiedy paulini mieli minimalny areał. Zatrudniano wówczas 2 pracowników. Przy większym areale, sprzed umowy z Walickim, w dobrach klasztornych mogło pracować do 6 do 8 osób, a w czasie nasilenia prac polowych zatrudniano zapewne dodatkowo pracowników najemnych. Łącznie zatem w ciągu roku w klasztorze na utrzymaniu było od 4 do 14 osób⁶¹.

Rozliczeń finansowych dokonywano w złotym polskim (złp.), który liczył 30 gr. srebrnych. Pieniądz ten wszedł do obiegu z rozkazu Zygmunta I Starego w 1528 r. i obowiązywał do końca istnienia Rzeczypospolitej, a nawet po likwidacji państwa polsko-litewskiego⁶².

Dochody klasztoru pochodziły z odsetek od wyderkafów, z czynszów od Walickiego, darowizn na konkretne cele, z produkcji rolnej, propinacji, dziesięcin oraz z opłat *iura stolae*⁶³.

Odsetki z wyderkafów miały wpływać corocznie, jednak klasztor otrzymywał je z opóźnieniem, w zmniejszonej kwocie lub w ogóle. Z kapitału zabezpieczonego na Kozietulach, paulini łęczeszycy powinni otrzymywać 245 złp. rocznie, ale nigdy takiej sumy nie otrzymali, np. w latach 1801-1819 uzyskano jedynie 50 złp.⁶⁴. Zapis Ligęzianki (5000 złp.) był zabezpieczony na dobrach klasztoru paulinów w War-

⁶¹ AJG sygn. 536, APP t. 6, s. 320-322, 401, 419-437, 441-444; AJG sygn. 537, APP t. 7, s. 888-906; AJG sygn. 539, APP t. 11a, s. 87; AJG sygn. 540, APP t. 11b, s. 11-17, 124-125, 348, 588; AJG sygn. 544, APP, t. 15, s. 224, 238, 240, 361, 493; AJG sygn. 543, APP, t. 13, s. 10, 16-18, 57, 102, 143, 205-207; AJG sygn. 555, s. 371-372, 399; AJG sygn. 558, s. 9-14, 37, 55, 63-65, 77-82; AJG sygn. 758, APP t. 10, s. 477, 806; AJG sygn. 759, APP, t. 14, s. 50, 147, 204-210, 347; AJG sygn. 1013, s. 29-32, 35, 38; AJG sygn. 1554, s. 269-270; AJG sygn. 1629, s. 217, 231, 233, 246-247, 377-379; *Księga I obejmująca...*, s. 753; R. Z m u d a, *Kasata klasztorów paulińskich...*, s. 392.

⁶² J. S z y m a ń s k i, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2009, s. 484-485.

⁶³ AJG sygn. 1629, s. 235; APCz., MagCz., sygn. 1, s. 163-164.

⁶⁴ AJG sygn. 558, s. 33-37, 59; AJG sygn. 1627, s. 160-161; AJG sygn. 1629, s. 227, 249, 257; przychód z propinacji 1726 r. – 252/04 złp., 1727 r. – 400/15 złp., 1728 r. – 97/27 złp., 1752 r. – 119/04 złp.; dochody z dziesięcin: 1724 – 1725: 300 złp., 1748 – 1749: 250 złp.

⁶⁴ AJG sygn. 558, s. 33-37, 53-56, 59; R. Z m u d a, *Kasata klasztorów paulińskich...*, s. 392, 394-395.

szawie, który corocznie powinien płacić 210 złp. Jednak klasztor łączeszycycki nie otrzymywał tych pieniędzy⁶⁵. Zaległości z tego tytułu w latach 1807-1814 wynosiły 2000 złp.⁶⁶. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku wyderkafu zabezpieczonego na dobrach konwentu paulinów na krakowskiej Skałce. Rocznie placówka w Łęczeszycach miała otrzymywać 20 złp., z przeznaczeniem na cmentarz. Jednak kwota ta nie wpływała. W okresie od 1 sierpnia 1735 do 22 stycznia 1736 r. kapitały zabezpieczone na dobrach ziemskich wynosiły 1000 złp., a zysk od tej sumy 280 zł., co stanowiło 7,79% wszystkich przychodów⁶⁷.

Najważniejszym źródłem dochodów po 1785 r. były czynsze od B. Walickiego. Jednak jak już wspomniano, po 1795 r. czynsz wpływał nieregularnie i w niepełnej kwocie. W latach 1796-1801 wojewoda rawski miał przekazać paulinom 21 150 złp., a przekazał jedynie 8929/16 złp. zatem dług wynosił 12 220/14 złp.⁶⁸.

Szczególnie trudnym okresem dla klasztoru i parafii w Łęczeszycach były lata 1814-1815. Wówczas, to nowy dzierżawca Łęczeszyc, kanonik katedry kujawskiej, Wierciński nie zapłacił czynszu w wysokości 1600 złp. Ponadto z opłatami zwlekali mieszkańcy z Sulechowa, Józef Michrowski (200 złp.), rzemieślnik Garbulski z Małej Wsi (36 złp.), a ze wsi Krabałówka zalegano z czynszem w kwocie 36 złp. Inne długi wynosiły wówczas 126 zł. zatem łącznie długi wobec klasztoru łączeszycyckiego w 1815 r. wynosiły 4048 złp.⁶⁹.

Na budowę kościoła i klasztoru paulini łączeszycyccy otrzymywali wsparcie finansowe od władz prowincji oraz od wiernych. W latach 1745-1748 na ten cel zebrano 5026/21 złp., co stanowiło 38,56% wszystkich ówczesnych przychodów⁷⁰.

⁶⁵ AJG sygn. 1629, s. 377-379; AJG 1554, s. 269-270.

⁶⁶ AJG sygn. 1554, s. 269-270; AJG 1629, s. 381-382.

⁶⁷ AJG sygn. 1629, s. 235, 246-247.

⁶⁸ AJG sygn. 558, s. 23-26, 33-37, 59.

⁶⁹ AJG sygn. 1554, s. 269-270; AJG sygn. 1629, s. 381-382; w materiale archiwalnym nie znalazłem informacji w jaki sposób kanonik kujawski stał się dzierżawcą Łęczeszyc. Nie określono również z jakiego tytułu owe zaległe sumy należały się paulinom. Z kolei czynsz z Karbałówki może świadczyć, że klasztor lub parafia miała w tej wsi dział lub były jej właścicielem, nie wiadomo jednak w jakich okolicznościach paulini przejęli te części lub całą wieś.

⁷⁰ AJG sygn. 1629, s. 246-247.

W 1792 r. paulini uzyskali łącznie 1015 zł. W tym z roli plebańskiej 215 złp., czyli 21,18% wszystkich dochodów⁷¹. Natomiast z propinacji w 1752 r. uzyskano 119/04 złp.⁷². Ponadto z tytułu dziesięcin wytycznych z wsi: Łęczeszycze, Wola Łęczeszycza i Wólka Łęczeszycza, parafia łęczeszycza otrzymywała pewne sumy. W latach 1724-1725 dziesięciny wynosiły 300 złp., co stanowiło 2,26% wszystkich przychodów (13 291/07 złp.). Z kolei w 1792 r. z dziesięcin uzyskano 800 złp., co stanowiło 78,82% wszystkich dochodów. Natomiast w 1819 r. z dziesięcin uzyskano 3836 złp. rocznie⁷³.

Trzeba również wspomnieć, że w 1819 r. klasztor miał prawo do kwoty 3524 złp., którą miały wypłacać władze państwowe. Wyraziły one bowiem zgodę, aby dobra łęczeszyckie przejęła jako dożywocie wdowa po B. Walickim, Klementyna⁷⁴.

Strukturę przychodów w pełni można określić jedynie za lata 1798-1799 i 1819. Wówczas czynsz od Walickiego wynosił 66,67% dochodów, pokładne, czyli opłaty za pochówki 2,17%, datki ze skarbon kościelnych 0,33%, dziesięciny 26,66%, a odsetki od kapitału z Kozietuła 0,58%⁷⁵. Z kolei w 1819 r., komisja kasacyjna stwierdziła, że uposażenie klasztoru było połączone z uposażeniem parafii. Przychody roczne miały wynosić 7410 złp., w tym dziesięciny miały dać 3836 złp. rocznie (51,77%), odsetki od kapitałów 50 złp. (0,67%). Ponadto klasztor posiadał prawo do kwoty 3524 złp. (47,56%), w zamian za przekazanie w dożywocie dóbr Łęczeszycze przez Klementynę Walicką. Niestety nie wiadomo, czy ta kwota miała być wypłacona jednorazowo, czy cyklicznie, co roku, czy może przez jakiś określony czas⁷⁶.

Paulini łęczeszycy płacili podatki, m.in. ofiarę 10 gr., podymne oraz *subsidium charitativum*. W 1792 r. wszystkie opłaty wynosiły 1770 złp., natomiast w latach 1785-1797 tylko *subsidium charitativum* wyniosło 3000 złp. Od 1802 r. Walicki zaprzestał płacenia podatków i paulini za lata 1802-1808 musieli z własnej kasy zapłacić 6342 złp.⁷⁷.

⁷¹ AJG sygn. 558, s. 33-37.

⁷² AJG sygn. 1629, s. 257.

⁷³ AJG sygn. 558, s. 33-37; AJG sygn. 1629, s. 227; R. Z m u d a, *Kasata klasztorów paulińskich...*, s. 392, 394-395.

⁷⁴ R. Z m u d a, *Kasata klasztorów paulińskich...*, s. 392, 394-395; AJG sygn. 558, s. 112.

⁷⁵ AJG sygn. 558, s. 33-37, 59.

⁷⁶ R. Z m u d a, *Kasata klasztorów paulińskich...*, s. 392, 394-395.

⁷⁷ AJG sygn. 558, s. 23-26, 33-37, 53-56, 63-65. AJG sygn. 1015, s. 7-18.

Przeorowie łączeszcyce wypłacali pensje dla pracowników. W 1792 r. na pensje dla organisty przeznaczono 150 złp., a dla pracza 50 złp. Jednak coraz trudniejsza sytuacja finansowa była szczególnie widoczna na początku XIX w. Wystarczy wspomnieć, że w latach 1802-1803 przeor nie był w stanie wypłacić pensji dla organisty i dla chłopca służebnego. Łącznie długi wynosiły 182 złp.⁷⁸.

Spory z Walickim powodowały, że klasztor musiał opłacać adwokatów oraz inne koszty procesowe. W latach 1818-1819 paulini zapłacili na ten cel 580/13 złp.⁷⁹. Zgodnie z zarządzeniami władz prowincji, każdy klasztor miał wnosić opłaty na potrzeby prowincjała, prokuratora generalnego rezydującego w Rzymie oraz na utrzymanie studium generale. W latach 1700-1807 klasztor w Łęczeszycach zapłacił na te cele 1505/14 złp. W latach 1712-1713, 1753-1759 klasztor łączeszcycki był zwolniony z opłat, co pośrednio sugeruje problemy ekonomiczne. Natomiast w latach 1726-1728 zwolnienie było związane z dużymi wydatkami na budowę kościoła i klasztoru. Zawsze bowiem ustalano taki poziom składki, który odpowiadał możliwościom finansowym danej placówki.

Wśród 22 klasztorów funkcjonujących w polskiej prowincji, Łęczeszcyce zajmowały 8 miejsce w wysokości datków⁸⁰. Klasztor w Łęczeszycach przekazywał również klasztorowi warszawskiemu pieniądze na utrzymanie, m.in. w 1676 r. przekazano 100 złp.⁸¹.

Część środków finansowych trzeba było także przeznaczać na utrzymanie świątyni. W 1792 r. na ten cel wydano 320 złp.⁸². Znaczne

⁷⁸ AJG sygn. 558, s. 33-37, 53-56.

⁷⁹ tamże, s. 112-113, 125.

⁸⁰ AJG sygn. 535, APP t. 5, s. 767; AJG sygn. 536, APP t. 6, s. 31-32, 673, 749-750; AJG sygn. 537, APP, t. 7, s. 350-351, 483-484, 920-921, 1245-1247; AJG sygn. 540, APP t. 11b, s. 24-25, 267, 354; AJG sygn. 758, APP t. 10, s. 489-491, 808; AJG sygn. 759, APt. 14, s. 309-310; wydatki na potrzeby prowincji: Jasna Góra – 14 301/10 złp., Brdów – 7218/23 złp., Pińczów – 2723/25 złp. 31 imperiałów, Mochów – 2704 złp., 30 imperiałów, Beszowa – 2300/10 złp, 64 imperiały, Wieruszów – 1650/10 2złp., 15 imperiałów, Niżniów – 1560/00 złp., Łęczeszcyce – 1505/14 złp., Włodawa – 1445/00 złp., Wielgomłyny – 1160/20 złp., Leśna – 1200/00 złp., Stara Wieś – 1070/00 złp., Leśniów – 838/20 złp., Oporów – 806/21 złp., Konopnica – 796/27 złp., Warszawa 742/18 złp., Stara Czystochowa – 715/20 złp., 2 imperiały, Św. Barbara – 615/00 złp., Wieluń – 521/25 złp., Topolno – 516/16 złp., Lwów – 308/00 złp., Skałka – 270 złp.

⁸¹ AJG sygn.1554, s. 203.

⁸² tamże, s. 33-37; w tym: na łój i wosk do wyrobu świec 200 złp., a na wino mszalne 120 złp.

kwoty wydawano na prace budowlane i remontowe. Około 1700 r. kościół i klasztor w Łęczeszycach spłonął. W tej sytuacji z inicjatywy o. Konstantego Moszyńskiego wzniesiono ostatecznie nową świątynię w latach 1724-1759⁸³.

Na ten cel w latach 1745-1748 zebrano 5026/21 złp., a wydano 1607/27 złp.⁸⁴.

Sytuacja gospodarcza w klasztorze i parafii nie zawsze była dobra, dlatego przeorowie pożyczali pieniądze, m.in. w 1693 r. Wówczas pożyczki w kwocie 447 złp. udzielił ławnik warecki, Borowicki. Paulini zwrócili pożyczkę po części w zbożu i mące⁸⁵.

Strukturę wydatków można określić tylko dla roku 1792. Wówczas wydatki klasztoru wynosiły 2290 złp. Podatki wynosiły 1770 złp. (77,29% wszystkich wydatków), pensje dla pracowników wydano 200 złp., co stanowiło 8,73% wydatków, a na utrzymanie kościoła wydano 320 złp. (13,97%)⁸⁶.

Bilans finansowy klasztoru i parafii w Łęczeszycach ilustruje tabela 6. Jak widać zachowały się informacje z XVIII w. oraz z początku XIX w. Do połowy XVIII w. sytuacja finansowa klasztoru była dobra. Szczególnie duże przychody zanotowano w latach 20. i 40. XVIII w. Wynikało to jednak z prac budowlanych podjętych przy kościele, na co władze prowincji przekazywały wysokie kwoty⁸⁷. Najwyższe dochody zanotowano w latach 1756-1759, a najniższe w latach 1812-1815, co wynikało z kryzysu ekonomicznego spowodowanego przez wojnę z Rosją. Średnie przychody roczne wynosiły 3822 złp., a wydatki 3378 złp. Średni zysk w latach 1703-1819 wynosił 444 złp. Jednak przedstawione dane mają jednak charakter orientacyjny, ponieważ nie zachowały się wszystkie dane finansowe.

⁸³ AJG sygn. 2761, s. 30-31; A. O s i a d a c z, *Rodzina Boglewskich na...*, s. 331-332; Z. S z e l ą g, *Fundacje klasztorne...*, s. 25; *Księga 3. Z uzupełnieniami obejmujące lata od 1727 do 1786. Ks. 3. Autor: o. Marcin Streska OSPEE, [w:] Roczniki zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika*, t. 1, opr. L. C h a ł u p k a, Częstochowa-Jasna Góra 2008, s. 331-332.

⁸⁴ AJG sygn. 1629, s. 246-247.

⁸⁵ AJG sygn. 1554, s. 213.

⁸⁶ AJG sygn. 558, s. 33-37.

⁸⁷ AJG sygn. 1629, s. 246-247; A. O s i a d a c z, *Rodzina Boglewskich n....*, s. 331-332; Z. S z e l ą g, *Fundacje klasztorne...*, s. 25.

Tab. 6. **Finanse klasztoru paulinów w Łęczeszycach 1703-1819**

Rok	Przychody [złp.-gr.]	Wydatki [złp.-gr.]	Bilans [złp.-gr.]
1703-1706	4884/11	3994/12	+889/02
1706-1708	4734/24	5275/20	-540/24
1722-1725	13 291/07	12 931/07	+361/00
1725-1728	13 352/00	13 556/00	+204/11
1735-1736	3593/05	2221/04	+1375/14
1745-1748	13 035/00	12 990/11	+44/19
1750-1753	8299/00	12 095/00	-3796/00
1756-1759	20 787/04	brak danych	brak danych
1795-1798	14 573/20	11 675/26	+2897/24
1802-1804	7621/00	9615/00	-1994/00
1812-1815	3084/01	3472/14	-388/13
1819	7410/00	brak danych	brak danych

Źródło: AJG sygn. 1629, s. 215, 217, 227, 229, 231, 233, 235, 246-247; AJG sygn. 1627, s. 160-161; AJG sygn. 537, APP t. 7, s. 479-480; AJG sygn 758, APP t. 10, s. 486; AJG sygn. 759, APP t. 14, s. 44.

Jak widać sytuacja finansowa klasztoru łęczeszycyckiego nie była ustabilizowana. Okresy względnej prosperity przeplatały się z okresami zadłużenia. Zysk klasztoru nie był duży, wahał się między 889/02 złp. a 44/19 złp. Długi pojawiały się w latach 1706-1708 (540/24złp.), 1750-1753 (3796/00 złp.), 1802-1804 (1994 złp.) oraz 1812-1815 (388/13 złp.).

Zakończenie

Klasztor i parafia paulinów w Łęczeszycach funkcjonowały w latach 1639-1819. Podstawy ekonomiczne działania tej placówki, to majątki ziemskie oraz zapisy finansowe, tzw. wyderkafy. W tym drugim przypadku należy zauważyć, że nie były one wysokie, a ich wartość obniżał fakt, że odsetki były wypłacane z opóźnieniem lub w ogóle.

Zgodnie z obecnymi ustaleniami, klasztor łączeszycki był szóstym na ziemiach polskich klasztorem paulińskim pod względem liczby posiadłości ziemskich (6 wsi) oraz ich areалу (323,50 mórg). Jednak sytuacja ekonomiczna placówki zależała nie tylko od ilości posiadłości i ich areálu. Podstawą ekonomiczną w ówczesnej Polsce była gospodarka rolna, a ta zależała od wielu czynników. Należy wymienić umiejętności zarządzającego, warunki naturalne, sytuację gospodarczą w kraju, prowincji i regionie, warunki pogodowe w danym roku czy wreszcie warunki epidemiologiczne i sytuacja polityczna. Wszystkie te czynniki oddziaływały również na klasztor i parafię w Łęczeszycach.

**Tab. 7. Dobra ziemskie należące do klasztorów
polskiej prowincji paulinów 1382-1864**

Lp.	Klasztor	Ilość jednostek osadniczych (miasta, wsie, osady)	Areal całkowity [morgi]
1	Jasna Góra	127	5976,58
2	Leśna	16	4907,00
3	Włodawa	10	1015,00
4	Warszawa	7	260,75
5	Łęczeszyce	6	323,50
6	Konopnica	5,½	535,00
7	Leśniów	5	82,00
8	Stara Wieś	4	669,20
9	Łąki Panny Maryi pod Głogówkiem	4	184,80
10	Beszowa	3	172,79
11	Wilno	3	33,00
12	Wieruszów	2, 1/3	brak danych
13	Skalka	2	313,71
14	św. Barbara	2	70,00
15	Horoszki	2	70,00

16	Niżniów	2	60,00
17	Krzeszowice	2	30,00
18	Jazłowiec	2	brak danych
19	Brdów	2	brak danych
20	Topolno	1, ½	321,00
21	Wieluń	1, ½	105,00
22	Pińczów	1	203,52
23	Norzyńsk	1	59,50
24	Oporów	1	42,86
25	św. Zygmunt w Starej Częstochowie	0	34,52
26	Lwów	0	brak danych
27	Wielgomłyn	brak danych	brak danych
Ogółem		213,80	15 459,73

Źródło: J. Szpak, *Podstawy ekonomiczne klasztoru paulinów w Wieluniu od końca XIV do początku XIX wieku*, „Nasza Przeszość”, 137, 2022, s. 100-103.

Zachowane źródła gospodarcze dotyczące Łęczeszyc pozwalają właściwie na przeprowadzenie analizy dla XVIII i początku XIX w. Podstawy ekonomiczne nie różniły się niczym od innych klasztorów działających na terytorium Rzeczypospolitej. Podstawową dziedziną gospodarczą było rolnictwo, prowadzone w systemie trójpolowym. Gospodarka hodowlana i pozarolnicza miały charakter pomocniczy i miały na celu dostarczenia mięsa, skór nabiału oraz przetworzenie produkcji rolniczej i hodowlanej. Celem najważniejszym folwarków klasztornych było zabezpieczenie żywnościowe dla osób mieszkających w klasztorze, zarówno zakonników, jak i czeladzi.

Źródłami finansów klasztornych były produkcja rolnicza, propinacja, działalność młynów, odsetki wyderkafowe, ofiary od wiernych oraz od władz prowincji, czynsze dzierżawne, dziesięciny oraz odszkodowania ze strony państwa. Zaś wydatki obejmowały podatki, pensje dla czeladzi, opłaty sądowe, ofiary na rzecz zakonu, wydatki budowlane i remontowe, utrzymanie mieszkańców klasztoru i świątyni oraz zwrot pożyczek.

Ustalona struktura dochodów i wydatków ma charakter orientacyjny, ponieważ archiwalia zachowały się tylko częściowo. Duże straty archiwalne przyniosło przejście dóbr przez Walickiego, który już nie zwrócił dokumentacji, paulini bowiem utracili ostatecznie dobra w wyniku kasaty klasztoru z 1819 r.

Zebrany materiał pozwolił na stwierdzenie, że sytuacja ekonomiczna w Łęczeszycach była nieustabilizowana. Obok dobrych okresów pojawiały się również kryzysy, charakterystyczne dla gospodarki naturalnej, którą prowadzono w XVIII i w pierwszej połowie XIX w. W pierwszej połowie XVIII w. sytuacja gospodarza była stosunkowo dobra. W połowie tego wieku pojawił się jednak kryzys widoczny zarówno w gospodarce roślinnej, jak i hodowlanej, co odbiło się w konsekwencji na sytuacji finansowej placówki. Po 1750 r. sytuacja ulegała stałemu pogorszeniu, na co niewątpliwym wpływ miały pretensje do majątków zgłaszane przez szlachtę. Generowało to znaczne koszty sądowe i utrudnienia w działalności gospodarczej. Czynniki te doprowadziły ostatecznie do oddania dóbr w dzierżawę B. Walickiemu. Początkowo wydawało się, że krok ten przynosił korzyści. Jednak ostateczna likwidacja Rzeczypospolitej i przejście Mazowsza przez Prusy, spowodowały zmianę sytuacji. Wzrost podatków oraz ingerencja władz pruskich w życie społeczne i gospodarcze spowodowały, że Walicki chcąc zaoszczędzić, nie wypłacał wszystkich zobowiązań należnych klasztorowi. To zaś przyniosło paulinom poważne problemy ekonomiczne. Najlepiej widać to było poprzez liczebność zakonników, których pracowało w Łęczeszycach coraz mniej. W tej sytuacji zakon próbował odzyskać dobra, w konsekwencji dochodziło do wielokrotnych porozumień z Walickim, których jednak tenże nie przestrzegał. Zakon znalazł się w sytuacji bez wyjścia, ponieważ odzyskanie majątków spowodowałoby natychmiastową ich konfiskatę przez państwo pruskie. Sytuacja klasztoru pozostawała w zawieszeniu przez okres funkcjonowania Księstwa Warszawskiego (1807-1815), a próba odzyskania dóbr i zaległych czynszów w latach 1815-1819 przyniosła zakonowi klęskę.

W ostatecznym rozrachunku umowa dzierżawna z Walickim zakończyła się katastrofą ekonomiczną dla klasztoru łęczeszycyckiego. Paulini pracujący tam byli odtąd zależni od dobrej woli dzierżawcy oraz od różnych innych czynników, na które nie mieli żadnego wpływu. Ostateczny cios placówce paulińskiej zadały władze administracyjne Królestwa Polskiego i władze kościelne, które przeprowadziły kasatę

klasztoru w 1819 r.⁸⁸. Paulini wrócili do Łęczeszyc dopiero w 1967 r., na wyraźną prośbę prymasa Stefana Wyszyńskiego⁸⁹.

BIBLIOGRAFIA

Rękopisy

Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności-Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (BPAU-PANKr.)

– sygn. 5077, *Notaty i zapiski Jana Fijałka dotyczące konwentów paulińskich w Polsce*.

Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie (AJG)

– sygn. 551; 555; 558; 1554; 1013; 1015; 1554; 1627; 1629; 535, Actorum Provinciae Poloniae (APP) t. 5; 536, APP t. 6; 537, APP t. 7; 539, APP t. 11a; 540, APP t. 11b; 544, APP, t. 15; 543, APP, t. 13; 741, APP, t. 1; 758, APP t. 10; 759, APP, t. 14.

Archiwum Państwowe w Częstochowie (APCz.)

Magistrat Częstochowski (MagCz.)

– sygn. 1 (*Księga radziecka miasta Częstochowy 1759-1765*).

Źródła drukowane

Księga 1 obejmująca okres od założenia zakonu do 1663. Autor: o. Andrzej Eggerer OSPEE, [w:] Roczniki zakonu św. Pawła Pierwszego pustelnika, t. 1, Obejmujący okres od założenia zakonu do 1727, opr. L. Chałupka, Częstochowa-Jasna Góra 2008.

Księga 3. Z uzupełnieniami obejmujące lata od 1727 do 1786. Autor: o. Marcin Streska OSPEE, [w:] Roczniki zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika, t. 1, opr. L. Chałupka, Częstochowa-Jasna Góra 2008.

Meress B., *Roczniki zakonu świętego Pawła pierwszego pustelnika. Tom IV za lata 1783-1807*, tłum. T. D. Łukaszczuk, opr. J. Zbudniewek, Częstochowa 2020.

Volumina Legum, t. 3, Petersburg 1859.

Voloumina Legum, t. 7, Petersburg 1860.

---

⁸⁸ M K o ś k a, *Opinia Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej z 7 X 1829 r. w sprawie przeprowadzenia reformy Kościoła w Królestwie Polskim. Mało znane źródło do dziejów kasaty klasztorów w 1819 r.*, „Hereditas Monasteriorum”, vol. 1, 2012, s. 294.

⁸⁹ J. Z b u d n i e w e k, *Paulini wczoraj i dzisiaj...*, s. 236-237.

Literatura

- Cackowski S., *Gospodarstwo wiejskie w dobrach biskupstwa i kapituły chełmińskiej w XVII-XVIII w.*, cz. 1, *Gospodarstwo chłopskie*, Toruń 1961.
- Dunin-Wąsowicz A., *Pomiary gruntu w Koronie w XVI-XVIII wieku*, Warszawa 1994.
- Gach P. P., *Geografia strat zakonów w końcu XVIII i w XIX wieku*, Rzym 1980.
- Historia Polski*, t. 1 (do roku 1764), cz. 3 (chronologia, bibliografia, indeksy, tablice genealogiczne, mapy), red. H. Łowmiański, Warszawa 1958, mapa: *Rzeczpospolita w XVII w.*
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 10, *Województwo warszawskie*, red. I. Galicka. H., Sygietyńska, z. 5, *Powiat grójecki*, opr. I. Galicka, H. Sygietyńska, Warszawa 1971.
- Kośka M., *Opinia Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej z 7 X 1829 r. w sprawie przeprowadzenia reformy Kościoła w Królestwie Polskim. Mało znane źródło do dziejów kasaty klasztorów w 1819 r.*, „Hereditas Monasteriorum”, vol. 1, 2012.
- Muszyńska J., *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012.
- Osiadacz A., *Rodzina Boglewskich na tle epoki XIV-XVII wieku*, „Studia Claromontana”, t. 29, 2011,
- Słownik wiedzy o grójeckim*, red. Z. Szelaąg, z. 11, Grójec 2002.
- Szelaąg Z., *Fundacje klasztorne*, [w:] *Słownik wiedzy o grójeckim*, red. Z. Szelaąg, z. 11, Grójec 2002.
- Szpak J., *Dzieje klasztoru i parafii w Leśniowie*, „Studia Claromontana”, t. 22, 2004.
- Szpak J., *Dzieje konwentu i parafii paulinów w Leśniowie-Żarkach 1706-1864*, „Studia Claromontana”, t. 20, 2020.
- Szpak J., *Dzieje kościoła i parafii w Leśniowie*, „Studia Claromontana”, t. 21, 2003,
- Szpak J., *Gospodarstwo folwarczne w klasztorze paulinów na Łąkach Panny Maryi pod Głogówkiem*, [w:] *Środkowa i wschodnia Europa w zwierciadle historii: wielkiej oraz codziennej. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Sylwestrowi Fertaczowi*, red. M. Gruszczyk, J. Januszewska-Jurkiewicz, L. Krzyżanowski, M. Skrzypek, Bielsko-Biała 2021.
- Szpak J., *Klasztor paulinów w Leśnej 1726-1864. Początki-struktura organizacyjna-życie codzienne-podstawy ekonomiczne*, „Rocznik Białkopodlaski”, t. 24, 2016.
- Szpak J., *Podstawy ekonomiczne klasztoru paulinów w Wieluniu od końca XIV do początku XIX wieku*, „Nasza Przeszłość”, 137, 2022.
- Szpak J., *Polska prowincja paulinów od XVII wieku do 1864 roku. Dzieje gospodarcze: klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie*, Katowice 2020.
- Szpak J., *Z dziejów klasztoru paulinów w Konopnicy (1630-1864). Wybrane zagadnienia*, „Rocznik Wieluński” t. 17 (2017).

- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2009.
- Wojciechowski L., *Fundacja klasztoru jasnogórskiego*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego. Okres staropolski*, t. 1, Częstochowa 2002.
- Wojciechowski L., *Fundacja klasztoru paulinów w Wieruszowie*, „*Studia Claromontana*”, t. 24, 2006.
- Wojciechowski L., *Najstarsze klasztory paulinów w Polsce. Fundacja-uposażenie-rozwoj do około 1430 roku*, „*Studia Claromontana*”, t. 11, 1991.
- Wojciechowski L., *Przekazy Długosza o pierwszej fundacji Jasnej Góry*, „*Studia Claromontana*”, t. 5, 1984.
- Zaborski Z., *Parafia w Wiewcu. Zarys dziejów*, Częstochowa 1999.
- Zaborski Z., *Rezydencja paulinów w Wiewcu*, „*Studia Claromontana*”, t. 6, 1986.
- Zbudniewek J., *Jasna Góra. Dzieje*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, J. Duchniewski, M. Daniluk, S. Fity, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, A. Weiss, Lublin 1997.
- Zbudniewek J., *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*, „*Nasza Przeszłość*”, 31, 1969.
- Zbudniewek J., *Paulini wczoraj i dzisiaj*, „*Studia Claromontana*”, t. 25, 2007.
- Zmuda R., *Kasata klasztorów paulińskich na terenie Królestwa Polskiego w 1819 roku*, „*Studia Claromontana*”, t. 25, 2007.

JACEK ANTONI SZPAK – w latach 1990-1995 ukończył studia historyczne na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. W 2000 r. obronił doktorat pt. *Dzieje klasztoru i parafii paulinów w Leśniowie-Żarkach w latach 1706-1864*. Obecnie jest pracownikiem Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zainteresowania naukowe: historia Kościoła katolickiego w Polsce, historia zakonu paulinów, działalność społeczno-polityczna i gospodarcza arystokracji polskiej w Galicji. Najważniejsze publikacje: *Polska prowincja paulinów od XVII wieku do 1864 roku. Dzieje gospodarcze: klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie*; Katowice 2020; *Sytuacja ekonomiczna klasztoru paulinów w Leśnej (na tle gospodarki innych placówek paulińskich działających we wschodnich województwach Rzeczypospolitej)*; *Archiwa, Biblioteki i Muzea kościelne*, t. 116, 2021, s. 397-436; *Pozycja polityczna księcia Leona Sapiehy w Galicji w latach 1832-1878*, [w:] *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej XVI-XIX wieku*, t. 1: Sapiehowie, Opole 2018, s. 251-273; *Dzieje sanktuarium i klasztoru paulinów w Leśniowie: wiek XIV – 2005 rok*, Jasna Góra-Leśniów 2007, współautor: *Źródła Leśniowa*, cz. 2, Leśniów 2016.